

ZINĀTNISKIE LASĪJUMI
“VISKRIEVIJAS ARHEOLOĢIJAS KONGRESS RĪGĀ
UN TĀ IEGULDĪJUMS LATVIJAS ARHEOLOĢIJAS
ATTĪSTĪBĀ. 10. VISKRIEVIJAS ARHEOLOĢIJAS
KONGRESAM RĪGĀ – 120”

Šogad aprit 120 gadi kopš 1896. gadā Rīgā notikušā 10. Viskrievijas arheoloģijas kongresa, kuram bija liela nozīme latviešu arheoloģijas, etnogrāfijas, vēstures, arhīvniecības, folkloras u.c. zinātņu nozaru attīstības veicināšanā, muzeju veidošanā. Kongresa dalībnieku un nolasīto referātu skaita ziņā, grandiozo izstāžu un arheoloģisko paraugizrakumu ziņā līdzvērtīgs arheologu un vēstures pētnieku forums Latvijā vairāk nav noticis.

19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā Krievijā arheoloģiskie kongresi notika regulāri ik pēc trim gadiem un pulcināja dažādu nozaru (arheoloģijas, vēstures, etnogrāfijas, valodniecības, arhīvniecības, paleogrāfijas u.c.) senatnes pētniekus. Arheoloģisko kongresu darbības izvērtējums padomju gados no historiogrāfijas apzināti tika izslēgts, un tikai pēdējās desmitgadēs vērojama zināma aktivitāte šo jautājumu izpētē.

Lai aktualizētu 10. Viskrievijas arheoloģijas kongresa materiālu un 19. gadsimta zinātniskās domas izpēti, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts (LU LVI) sadarbībā ar Latvijas Universitātes Akadēmisko bibliotēku (LU AB) 2016. gada 14. oktobrī rikoja zinātniskos lasījumus.

Par Viskrievijas arheoloģisko kongresu tradīcijas izveidošanos, idejiskajiem autoriem un kongresu organizētājiem grāfiem Sergeju un Praskovju Uvaroviem, kā arī Rīgas kongresa sagatavošanu un norisi ieskatu sniedza LU LVI vadošā pētniece *Antonija Vilcāne*. 10. Viskrievijas arheoloģijas kongress dalībnieku skaita ziņā (619 dalībnieki) pārspēja visus pirms tam un pēc tam Krievijas impērijā organizētos kongresus. Kongresa sagatavošanas un norises laikā tika paveikts nozīmīgs darbs kultūras pieminekļu un arhīvu materiālu izpētē, folkloras un etnogrāfisko liecību vākšanā un iegūtā materiāla interpretācijā, liekot stingru pamatu turpmākajiem pētījumiem un veicinot sabiedrības interesi par savas zemes senatni. Referente atzīmēja, ka organizējot kongresus Krievijas impērijas Baltijas guberņās, Krievijas imperators Aleksandrs III bija iecerējis mikstināt nacionālās inteliģences opozicionāro noskaņojumu pieaugošās rusifikācijas apstākļos. Taču diez vai vara aizdomājās par to, cik lielā mērā kongresa un etnogrāfiskās izstādes sarīkošana Rīgā cels latviešu nacionālo pašapziņu un veicinās izpratni par latviešu kultūras vēsturisko vērtību.

Senatnes pētniecības veicināšanā un Rīgas kongresa sagatavošanā svarīga loma bija Baltijas guberņās pastāvošajām zinātniskajām biedrībām. Šos jautājumus savā ziņojumā aplūkoja LU LVI vadošais pētnieks *Guntis Zemītis*. Viņaprāt, Latvijas aizvēstures pētniecības pirmo posmu būtu pareizi saukt par zinātnisko biedrību periodu, neuzsverot pētnieku etnisko piederību (vācbaltieši), jo ar senatnes pētniecību tajā laikā nodarbojās arī Rīgas Latviešu biedrība un Jelgavas Latviešu biedrība. Neapšaubāmi, ka to nozīme bija mazāka, jo 19. gadsimtā latviešu tautības speciālistu aizvēsturē vēl nebija.

No Baltijas guberņu biedrībām vadošā loma 10. Viskrievijas arheoloģijas kongresa sagatavošanā bija Baltijas provinču vēstures un senatnes pētītāju biedrībai. Tās pārstāvji ietilpa kongresa Sagatavošanas komitejas Rīgas nodaļā. Biedrība sākotnēji ar zināmu piesardzību izturējās pret kongresa organizēšanu Rīgā, jo daļa biedrības locekļu neprata krievu valodu. Pateicoties grāfienes P. Uvarovas personībai un autoritātei, tika panākts, ka kongresā varēja lasīt referātus arī vācu valodā. Viens no kongresa Sagatavošanas komitejas Rīgas nodaļas dalībniekiem un arheoloģiskās izstādes organizētājiem bija Baltijas provinču vēstures un senatnes pētītāju biedrības biedrs Antons Buhholcs. Viņš bija atbildīgais par numismātisko un medaļu kolekciju arheoloģiskajā izstādē. Lielākā daļa izstādē eksponēto monētu nāca no Antona Buhholca privātkolekcijas. Arhīvu materiāli ļāvuši spriest, ka Antona Buhholca ieguldījums bijis nozīmīgāks, nekā līdz šim atspoguļojas pētījumos. Par Antona Buhholca ieguldījumu arheoloģiskā kongresa organizēšanā ziņojumu bija sagatavojuši LU LVI vadošā pētniece *Tatjana Berga* un Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja speciālists un Tartu Universitātes doktorants *Viktors Dāboliņš*.

Ar pirmajiem soļiem akmens laikmeta pētniecībā Baltijas guberņās iepazīstināja LU LVI vadošā pētniece *Iлга Zagorska*. 19. gadsimta otrajā pusē akmens laikmeta pētījumi mūsdienu Latvijas teritorijā saistīti ar grāfa Karla Georga fon Zīversa (1814–1879) un Tartu Universitātes ģeoloģijas profesora Konstantīna Grēvinka (1819–1887) vārdu. Grāfs Karls Georgs fon Zīverss atklāja un apzināja akmens laikmeta pieminekļus pie Burtņieku ezera, kuri ir unikāli un aktuāli zinātnei arī šodien. Referente iepazīstināja ar pētnieka izrakumu materiāliem, kas glabājas Igaunijas vēstures institūtā, t.sk. Riņņukalna uzkalniņa “pārtikas atkritumu” slāņos konstatēto saldūdens gliemeņu, zivju u.c. dzīvnieku sugu sarakstu. Izrakumos atsegto apbedījumu galvaskausus K. G. Zīverss nosūtīja izpētei uz Vāciju Eiropā atzītam zinātniekam Rūdolfam Virhovam. Pirms dažiem gadiem tos izdevies atrast un datēt, iegūstot apliecinājumu, ka

divi no tiem attiecināmi uz akmens laikmetu. Savukārt K. Grēvinks līcis pamatus Latvijas teritorijas ģeoloģiskai izpētei, sastādījis pirmās ģeoloģiskās kartes un publicējis pētījumus par Baltijas guberņu un kaimiņzemju akmens laikmetu, akmens laikmeta rīkiem un atradumiem Kundas apmetnē Ziemeļgaunijā.

19. gadsimtā Krievijas pētniekiem bija visai maz informācijas par Baltiju, tāpēc krievu etnogrāfs Nikolajs Haruzins (1865–1900) speciāli 10. kongresam sagatavoja apskatu par Igaunijas, Vidzemes un Kurzemes guberņu aizvēsturisko arheoloģiju pēc vietējo pētnieku darbiem. Raksts publicēts Rēvelē (Tallinā) Igaunijas guberņas Statistikas komitejas 1893. gada izdevumā. N. Haruzina interpretācijas par Baltijas guberņu senvēsturi savā referātā analizēja LU LVI vadošais pētnieks *Andrejs Vasks*. N. Haruzina apskatā izklāstīts pētnieku Frīdriha Krūzes (1790–1866), Johana Karla Bēra (1861–1869), Karla Georga fon Zīversa veikums Baltijas senvēstures izpētē. Īpaši plaši N. Haruzins aplūkojis K. Grēvinka paustās domas par Baltijas dzelzs laikmetu un gotu apbedījumiem, pamatoti aizrādot, ka tiek jauktas divas lietas – kapos atrasto priekšmetu izcelsme un apbedīto etniskā piederība. Tai pašā laikā N. Haruzins, līdzīgi kā daži citi iepriekšējā perioda Baltijas pētnieki, visai zemu vērtējis vietējo cilšu attīstību, uzskatot, ka kapu inventāros atrastās rotas, ieroči ir ievesti no attīstītākajām kaimiņzemēm vai ir tikai atdarinājumi, īpaši uzsverot slāvu kultūras lomu. Referents norādīja, ka tādējādi H. Haruzins faktiski pirms tam pausto vācu kultūrtrēģerismu aizstāja ar slāvu analogu.

Rīgas arheoloģiskā kongresa ietvaros tika noorganizēta grandioza Etnogrāfiskā izstāde. Rīgas centrā speciāli uzbūvētos paviljonos bija izstādīti vairāk nekā astoņi tūkstoši eksponātu, kas atspoguļoja latviešu tradicionālo apģērbu, rotas, nodarbes veidus, valodu, kultūru, antropoloģiju utt. Etnogrāfiskajā izstādē eksponētos tērpus un tā laika priekšstatus un zināšanas par tērpu komplektāciju analizēja LU LVI vadošā pētniece *Anete Karlsonē*. Pētniece atzina, ka 19. gadsimta beigās vēl nebija izveidojusies izpratne par latviešu etnogrāfiskajiem novadiem. Tērpi tikuši eksponēti kā izstādītas figūru grupas (manekeni), kas raksturoja dažādas ainas no latviešu dzīves (piemēram, linu plūcējas, siena pļāvēji, vidzemnieku, kurzemnieku saime istabā utt.). Izstādes veidotāji šajās ainās vienkopus likuši dažādu novadu apģērbu, darbarīkus, iedzīves priekšmetus utt. Pētniece arī atzīmēja, ka ne visi Latvijas novadi bija vienlīdz bagātīgi pārstāvēti ar izstādei iesniegtajiem eksponātiem. Salīdzinoši daudz izstādē ticis pārstāvēts Augšzemes materiāls, kas, iespē-

jams, bija no Neretas nākušā literāta un etnogrāfa Miķela Skruzīša (1861–1905) nopelns.

Etnogrāfiskajā izstādē savus darbus izstādīja arī latviešu mākslinieki, to vidū Ādams Alksnis (1864–1897). Mākslinieka daiļradi raksturoja Latvijas Mākslas akadēmijas maģistrante *Anda Bērziņa*. Ādams Alksnis savos darbos attēlojis ainas no latviešu zemnieku dzīves, kā arī ainas no latviešu vēstures un mitoloģijas. Īpaši tuva viņam bijusi senvēstures tēma – latviešu cilšu cīņas pret vācu iebrucējiem 13. gadsimtā. Šajos darbos viņš iespaidojies no publicētām tērpu rekonstrukcijām (piemēram, Frīdriha Krūzes) un no Pēterburgas Ķeizarskajā mākslas akadēmijā apgūtajām batālās akadēmiskās skolas tradīcijām. Speciāli Etnogrāfiskajai izstādei pēc etnogrāfiskajās ekspedīcijās iegūtām fotogrāfijām mākslinieki, to vidū arī Ādams Alksnis zīmējis latviešu tipus.

19. gadsimta beigās, kad Rīgā notika arheoloģiskais kongress, dendrochronoloģija kā datēšanas metode vēl nebija zināma, tā tika izstrādāta 20. gadsimta pirmajā pusē. Latvijā vēsturiskās koksnes datēšana lietota kopš 20. gadsimta 60. gadu beigām. Dažas atziņas par šo arheoloģijā nozīmīgo, bet dažreiz vēsturiskajā pētniecībā it kā neērto datēšanas metodi izteica LU LVI vadošais pētnieks *Māris Zunde*. Referents analizēja piemērus no Cēsu viduslaiku pils, Turaidas pārvaldnieka dzīvojamās ēkas, Ludzas sinagogas. Dendrochronoloģiskais datējums var gan apstiprināt, gan precizēt, gan atsevišķos gadījumos nesaskanēt ar vēsturiskajām ziņām.

Visu Viskrievijas arheoloģisko kongresu sagatavošanas un kongresa norises sēžu protokoli, lasītie referāti, izstāžu katalogi tika publicēti. Šie izdevumi ir nozīmīgs avots pētījumiem mūsdienās. Publikāciju formā atstāto 10. Viskrievijas arheoloģijas kongresa mantojumu ļāva iepazīt LU Akadēmiskās bibliotēkas sagatavotā izstāde, ar kuru iepazīstināja bibliotēkas direktore *Venta Kocere*. Bibliotēkas krājumā atrodami gan mazāk zināmi izdevumi par kongresu, gan arī citi materiāli, piemēram, latviešu advokātam un žurnālistam, vienam no Rīgas Latviešu biedrības priekšsēdētājiem – Frīdriham Veinbergam (1844–1924) izdotā 10. Viskrievijas arheoloģijas kongresa biedra apliecība Nr. 52.

Lasījumos piedalījās ap 50 klausītāju no Latvijas Nacionālā vēstures muzeja, Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas, LU Akadēmiskās bibliotēkas, Turaidas muzejrezervāta, LU Latvijas vēstures institūta.

Zinātniskie lasījumi notika Valsts pētījumu programmas “Letonika” LETONIKA ietvaros.

Antonija Vilcāne